

Тетяна Сидорук

Національний університет «Острозька академія»

ГЕОПОЛІТИЧНЕ СУПЕРНИЦТВО ЄВРОПЕЙСЬКОГО СОЮЗУ І РОСІЇ У СХІДНІЙ ЄВРОПІ

Tetiana Sydoruk. Geopolitical contention of the European Union and Russia in Eastern Europe.

A comparative analysis of geopolitical projects, objectives and instruments of “soft” and “hard” power of the European Union and Russia in Eastern Europe was made. The article argues that Moscow implements an active policy to hold Eastern Europe within its own sphere of influence, while the EU continues to pursue technocratic strategy towards the region’s states, based upon their gradual political and economic alignment with the EU without aspirations for the accession. The main “weak link” of the EU strategy is that EU, unlike Russia, follows more technocratic/bureaucratic approach and gives less attention to the political dimension. Furthermore, the EU wills less to provide benefits, privileges or use coercion, than Russia. Implementing the European Neighbourhood Policy / Eastern Partnership, the EU does not take into account the alternative bias in the region and the “pain points” that make the Eastern European countries open to Russian influence.

Thus Russia still possesses considerable “soft” and “hard” levers that limit the EU impact on the transformation processes in the region’s countries. The historical and cultural proximity of Eastern European countries and Russia, the large Russian minorities in those states, Russian language, post-Soviet nostalgia, the Russian Orthodox Church, the interests of the political and business elite (Russia’s “soft power”) and energy wars, economic blockades, existence of demarcated borders and the presence of Russian military bases (Russia’s “hard power”) in the EU’s Eastern neighbourhood do not only ensure the safety of Russian influence in the region, but also create problems for European security. That is why the European Union is directly interested in minimising the Russian influence on Eastern Europe. The author believes that helping them to “increase” their independence and to realise vital internal reforms will be the best way.

Key words: EU, Russia, geopolitics, Eastern Partnership, impact.

Третій саміт Східного партнерства, що проходив у Вільнюсі 28-29 листопада 2013 р., з погляду геополітики став поразкою Європейського Союзу і перемогою Росії у Східній Європі. Як вказує Дж. Шерр, рішення українського уряду від 21 листопада 2013 р., згідно з яким процес підготовки до підписання Угоди про асоціацію між Україною та Європейським Союзом було призупинено, стало «перемогою для всіх, хто вважає, що Європа закінчується на кордоні з Україною» [1]. Однак український «євромайдан» поставив під сумнів такий висновок, залишивши принаймні відкритим питання про цивілізаційне майбутнє України й, можливо, усієї пострадянської Східної Європи. Сьогодні цілком очевидно, що Росія вступила у відкриту геополітичну боротьбу за вплив у цьому регіоні, а одним із вирішальних чинників згаданої «зупинки» на євроінтеграційному шляху України став російський. Мова йде не стільки про початий ще з вересня економічний тиск, а про загальну активізацію зусиль Москви з відтворення сфери впливу в межах пострадянських східноєвропейських і південнокавказьких країн. Ретельно продуманий пакет заходів мав наслідком кардинальну зміну у зовнішньополітичному курсі Вірменії, зокрема її рішення про вступ до Митного союзу у вересні цього року (попри попередню підготовку до підписання Угоди про асоціацію з ЄС) і, нарешті, відмову України від такого кроку.

Об’єднана Європа до цього часу не дуже хотіла розмовляти з Росією геополітичною мовою і ніколи не визнавала публічно геополітичного суперництва з Москвою у Східній Європі. Натомість вона покладалася на свій нормативний вплив та різні технократичні проекти. Однак сьогодні волею-неволею ЄС виявився втягнутим у геополітичну боротьбу і, як видається, у цій ситуації від позиції Європейського Союзу, його готовності й рішучості сприймати Росію (і Україну) такими, як вони є, й відповідно до цього вибудовувати свою політику, залежить не лише ефективність спільної зовнішньої політики ЄС, майбутнє Східного партнерства, а й багато в чому – розширення простору демократії, верховенства права та економічних свобод на європейському континенті. Зважаючи на зазначене, актуальним питанням є аналіз

основних аспектів міжнародної конкуренції за вплив у Східній Європі між Росією і ЄС, їхніх цілей, застосовуваних засобів і можливих сценаріїв майбутнього, що і є метою цієї статті.

Після завершення східного розширення Європейського Союзу в 2004 та 2007 рр. у Східній Європі – на просторі між ЄС і Росією – залишилось три держави, які досі не визначились із стратегічними сценаріями свого подальшого розвитку – Україна, Молдова та Білорусь. Паралельна зацікавленість Європейського Союзу і Росії у співпраці з ними, тісні зв'язки цих держав і з Росією, і з ЄС, спільна історія в складі СРСР, роль країн, які забезпечують енергетичну і транспортну комунікацію з ЄС, а також імперативна необхідність враховувати позиції і ЄС, і Росії при проведенні зовнішньої політики – це ті чинники, які дають підстави розглядати ці держави як простір «спільного сусідства» згаданих двох суб'єктів.

Упродовж 1990-х рр. Росія вважалася безперечним лідером у пострадянському просторі, а Європейський Союз не проявляв істотного інтересу до стану справ у регіоні. Однак розширення 2004 р. змінило ситуацію, і ЄС постав перед потребою вироблення власної далекоглядної політики щодо нових сусідів у Східній Європі, що призвело до запуску Європейської політики сусідства (далі – ЄПС) в 2003-2004 рр., а згодом – Східного партнерства у 2009 р. Росія відмовилась від участі в ЄПС, однією з головних причин чого був факт, що вона розроблялась без причетності з її боку і при цьому пострадянські держави-адресати ЄПС розглядались як об'єкт політики ЄС [2, с. 86]. Відтоді Європейський Союз і Росія стали конкурентами у просторі спільного сусідства в ситуації, де вибір між конкуруючими альтернативами повинен бути зроблений у довгостроковій перспективі [3, с. 178]. Запроваджуючи концепцію ЄПС, Європейський Союз проник у регіон, який Росія розглядає як сферу її життєво важливих національних інтересів. Відтак у пострадянській Східній Європі сформувався простір міжнародної конкуренції за вплив між двома центрами сили – європейським і російським, де «європейське сусідство», у сенсі Європейської політики сусідства / Східного партнерства, накладається на російське «близьке зарубіжжя».

На початку XXI ст. у Росії прийнято низку основоположних документів, які чітко визначили курс РФ на відновлення і зміцнення її лідерства в СНД, як зоні її «привілейованих інтересів» (Морська доктрина РФ на період до 2020 р. (2001 р.); Концепція участі РФ у сприянні міжнародному розвитку (2007 р.); Стратегія національної безпеки РФ до 2020 р. (2009 р.); Воєнна доктрина РФ (2010 р.); Концепція зовнішньої політики РФ (2013 р.) та ін.; див.: [4]). Пострадянський простір незмінно розглядається як один із головних пріоритетів зовнішньої політики Росії у щорічних посланнях президента Федеральним Зборам РФ: у Посланні 2001 р. підкреслюється, що «РФ є ядром інтеграційних процесів у Співдружності», у Посланні 2003 р. наголошується: «нашим безумовним зовнішньополітичним пріоритетом залишається зміцнення відносин із країнами Співдружності Незалежних Держав <...> і ми розглядаємо простір СНД як сферу наших стратегічних інтересів», у Посланні 2005 р. акцентується на «цивілізаційній місії» російської нації на євразійському континенті, а в Посланні 2007 р. вказується, що «Росія й надалі має намір відігравати ініціативну роль у процесах економічної інтеграції на просторі СНД» [4].

Факт, що і ЄС, і Росія діють у Східній Європі з різними мотивами, цілями і засобами, неминуче призводить до помітної напруги або навіть більш чи менш серйозних проблем у їх двосторонніх відносинах. При цьому конкуренція між Брюсселем і Москвою за держави Східної Європи є виразно асиметричною. Брюссель виступає за їх «прив'язку» до ЄС, але виключає повномасштабну інтеграцію, він бачить місце країн регіону тільки «по сусідству» з об'єднаною Європою, а за уявленнями Росії, їх місце – у спільному євразійському політичному, економічному та соціокультурному просторі з центром у Москві.

Підхід ЄС щодо східних сусідів впливає, по-перше, з міркувань безпеки, сприяння належному врядуванню, демократії та економічному розвитку на його околицях. Стійка інтеграція сусідів до норм і правил об'єднаної Європи створить більше взаємозалежності і, як результат, стабільності. Зниження міграційного тиску, підвищення потенціалу в боротьбі з транскордонною організованою злочинністю, прямі інвестиції та нові ринки для

товарів ЄС – ось набір чинників, які зумовлюють прагматичний інтерес ЄС у цьому регіоні. По-друге, політика ЄС у Східній Європі пов'язана з його прагненням зміцнення своєї ролі, як впливового гравця на міжнародній арені, у чому стабілізація сусідніх регіонів є найліпшим індикатором [3, с. 184].

Політика Росії щодо держав Східної Європи зумовлена іншими міркуваннями. По-перше, РФ прагне бути одним із центрів сили у мультиполярному світі, і лише інтеграція пострадянського простору під її егідою може зробити її сильним міжнародним полюсом. Після розпаду Радянського Союзу Росія була ініціатором численних інтеграційних ініціатив на пострадянському просторі, але до них не вдалося надійно залучити Україну, Молдову та Грузію. Так, у 2003 р. РФ ініціювала створення Єдиного економічного простору за участю Росії, України, Білорусі й Казахстану, який передбачав формування митного союзу з наднаціональними структурами, однак Україна не сприйняла цієї ідеї. Численні амбітні, але невдалі спроби пострадянської інтеграції викликали у сторонніх спостерігачів відчуття втоми і скепсису. І лише створення Митного союзу ЄврАзЕС за участю Росії, Білорусі та Казахстану і плани його трансформації у Євразійський економічний союз змінили ситуацію. Попри слабку економічну базу, угруповання має жорсткішу організаційну структуру, ніж його попередники, і проєкт фактично реалізується. Більше того, Росія розглядає його як інструмент реінтеграції пострадянського простору, включно з країнами, що належать до східного сусідства ЄС, і передусім Україною.

По-друге, обґрунтування російської політики щодо держав «близького зарубіжжя» значною мірою має відношення до легітимації та збереження політичного режиму, створеного В. Путіним. З цього погляду Росія не зацікавлена в появі демократичних і процвітаючих сусідів, особливо з числа колишніх радянських республік. Адже будь-яка країна в регіоні зі стабільними демократичними інституціями, підкріпленими економічним зростанням і високим рівнем життя населення, може підірвати нинішній режим у Росії. Російська реакція на «помаранчеву революцію» в Україні і на бажання підписання Угоди про асоціацію України з ЄС підтверджує цю тезу.

Отже, на відміну від політики ЄС, яка спрямована на сприяння демократії, втілення верховенства права, ефективного управління і лібералізації ринків східних сусідів, політика Росії має на меті збереження і навіть збільшення свого впливу на пострадянському просторі [5, с. 22]. Якщо підхід ЄС до відносин із східноєвропейськими країнами вписується у рамки європейського регіоналізму і має функціональну та технократичну природу, то Росія визначає ці відносини радше у термінах геополітики. Брюссель цікавить передусім внутрішня стабільність та дієздатність адміністративних систем сусідніх країн, тоді як Москву – їхня зовнішньополітична орієнтація [6, с. 37]. Якщо ЄС зацікавлений у поступовій європеїзації держав Східної Європи й підтримці процесу реформ, то Росія в основному підтримує наявний стан справ, при якому реформи не проводяться або проводяться із затримкою.

Інструменти реалізації політики Європейського Союзу і Росії щодо їх спільного сусідського простору так само різняться, як і їхні цілі. У той час як Європа, вочевидь, «сидить склавши руки» і покладається на те, що К. Більдт назвав «магнетизмом» європейської моделі [Цит. за: 7, с. 27], Росія, яка, як вважається, не має особливо великого досвіду в частині застосування «м'якої сили» (поняття вживається за визначенням його автора – Дж. Ная: «м'яка сила» (soft power)) – це здатність отримувати бажаний результат більше через привабливість чи залучення, ніж через примус або санкції»; див.: [8, с. 21]), навчилася ефективно використовувати силу стимулів.

Російська Федерація пропонує своїм сусідам із простору СНД прості конкретні переваги, такі як відкриті ринки праці, дешева енергія, членство у багатосторонніх організаціях, кредити тощо, у той час як при проведенні переговорів із ЄС уряди східноєвропейських держав потрапляють у заплутані бюрократичні лабіринти Європейської політики сусідства, Східного партнерства, Європейського інструменту сусідства і партнерства, Європейського інвестиційного фонду тощо. Перефразовуючи експерта по регіону Східної Європи Д. Лінча,

«коли Росія робить вам пропозицію, ви не зможете від неї відмовитись, у той час, коли ЄС робить вам пропозицію, ви не можете її зрозуміти» [9, с. 20].

Політика ЄС у Східній Європі – ЄПС та Східне партнерство – становлять собою суміш таких інструментів, як угоди про асоціацію, зони вільної торгівлі, лібералізація візового режиму, технічна, експертна та фінансова допомога урядам, моніторинг виконання зобов'язань, допомога громадянському суспільству (наприклад, створення європейських інформаційних центрів) тощо. Перевага підходу ЄС полягає у його прозорості і високому ступені передбачуваності, однак такий бюрократичний /технократичний підхід має й суттєві слабкі сторони. Небажання ЄС поставити перспективу членства у порядок денний або принаймні зробити перспективу безвізового режиму гідною довіри східних сусідів створює у їх громадян образ об'єднаної Європи як привабливої, але недосяжної [3, с. 186]. Таким чином, Європейському Союзу явно бракує трансформативної сили для сприяння трансформації східноєвропейських держав за своїм зразком.

Стратегія Росії полягає у протидії впливу Європейського Союзу в Східній Європі, представляючи себе як альтернативну модель. На відміну від ЄС, Росія завжди мала видимі і сильні позиції в державах «близького зарубіжжя». «М'яка сила» Росії у Східній Європі базується на історичній та культурній близькості, наявності російських меншин у сусідніх країнах, російській мові, пострадянській ностальгії та силі Російської православної церкви [7, с. 29]. Етнічні росіяни становлять 17,3% населення в Україні, 11,4% – у Білорусі і 9,4% – у Молдові [7, с. 29]. Кількість носіїв російської мови в державах Східної Європи навіть перевищує кількість етнічних росіян. Наприклад, в Україні за даними перепису населення 2001 р. російську мову вважали рідною 29,6% громадян різних національностей [10, с. 509]. Близько 80% білорусів належать до Білоруської православної церкви, 37% українців – до Української православної церкви (Московський патріархат), і в Молдові 75% – до Молдавської православної церкви. Усі ці церкви є підпорядкованими Російській православної церкві [7, с. 29]. Україна і Білорусь залишаються частиною російського музичного та мистецького простору, а Київ є одним із найбільших центрів російськомовної музичної поп-індустрії. Російське пропагандистське кіно, яке масово знімають на державне замовлення, заповнило екрани українських і білоруських кінотеатрів, а телесеріали – заволоділи увагою телеглядачів. Крім того від 2007 р. у Концепції зовнішньої політики РФ передбачено відносно новий напрям – «гуманітарний вимір» зовнішньої політики, який є сумішшю несилових та неекономічних засобів – додаток до мілітарної й економічної сили Кремля: просування власної культури і науки, промоція «Русского мира», «суверенної демократії» та «захисту прав співвітчизників за кордоном» [4].

Варто також відзначити, що російський вплив у «близькому зарубіжжі» ґрунтується не тільки на історичних, культурних, мовних чи суспільних зв'язках, а й на інтересах національних політичних та бізнесових еліт. Російський капітал значною мірою гарантує реалізацію російських інтересів в державах регіону, у той час як національні бізнес-адміністративні групи, орієнтовані на зв'язки з Росією, служать політичними лобістами цих інтересів [3, с. 191].

Отже, Росія реалізує активну політику з метою залучення країн Східної Європи у свою сферу впливу, у той час як ЄС продовжує проводити технократичну стратегію щодо держав регіону, суть якої полягає у поступовому політичному та економічному вирівнюванні їх із ЄС без виразних надій на фактичне приєднання і вагомих та однозначних стимулів. У ситуації, коли громадськість цих держав дуже мало знає про переваги інтеграції з ЄС та поширеності песимізму щодо можливості її реалізації, Росія має більше можливостей для збереження свого впливу. У багатьох відношеннях вона є ближчою і зрозумілішою для спільних сусідів, ніж ЄС, що пов'язано з мовною ситуацією, єдиним інформаційним простором, подібністю менталітету, вільним рухом через кордони для громадян (на тлі тих труднощів, які виникають, коли вони бажають отримати шенгенську візу) тощо. Тому можна погодитись із Е. Вільсоном та Н. Попеску, що реалізуючи свою східну політику, ЄС з кожним роком «втрачає ґрунт» [7, с. 47].

На нашу думку, основна «слабка ланка» стратегії ЄС полягає в тому, що він, на відміну від Росії, дотримується більше технократичного/бюрократичного підходу і меншу увагу приділяє політичному виміру. Крім того, ЄС меншою мірою готовий надати пільги, преференції або використовувати примус, ніж Росія. Реалізуючи ЄПС, ЄС недостатньо враховує існування альтернативної моделі тяжіння в регіоні та «больові точки», які залишають країни Східної Європи відкритими для російського впливу – видається, що до різкого розвороту України у бік Росії напередодні Вільнюського саміту не були готові в Брюсселі, Берліні і навіть Варшаві, тому Європа виявилась шокованою і розгубленою. На відміну від країн ЦСЄ та Західних Балкан, Україна та інші країни Східної Європи – не «порожній простір», щойно позбавлений комуністичного впливу, а зона особливих російських інтересів. З огляду на це, ЄС потребує корекції і доповнення своєї політики інструментами, які зроблять його більш видимим і зрозумілим для громадян відповідних держав. Європа може багато зробити як на міжурядовому рівні, так і на рівні міжлюдських контактів. Це може бути реалізовано шляхом зосередження більшої уваги на порядку денному відносин із країнами Східної Європи, запровадження нових інституційних каналів для співпраці та каналів соціалізації. У цьому сенсі найбільш ефективним шляхом для поліпшення іміджу Євросоюзу на східних околицях може стати лібералізація його візової політики, що сприятиме європеїзації майбутніх еліт східних сусідів та забезпечить економічні вигоди як для ЄС, так і для його сусідів. Вплив ЄС може стати відчутнішим і через матеріальну й фінансову допомогу в програмах регіонального розвитку та інфраструктурних проектах. ЄС може також віднайти нові способи підтримки свободи ЗМІ, зокрема сприяти розвитку мережі вільних ЗМІ в регіоні. І це не буде виразом благородного альтруїзму з боку ЄС, а свідченням розуміння принципових і далекоглядних власних інтересів.

Крім «м'якої сили» Росія має потенціал для активного використання більш агресивних інструментів («жорсткої сили») (hard power) для впливу на прийняття рішень у країнах Східної Європи. Він пов'язаний, по-перше, з розміщенням російських військових баз у всіх шести країнах Східного партнерства, по-друге, їх енергетичною залежністю від Росії і загрозою використання останньою енергетичного шантажу, по-третє, можливістю застосування Росією економічного тиску у вигляді санкцій, ембарго, блокад, і, нарешті, незавершеністю демаркації міждержавних кордонів.

Російська та європейська «жорсткі сили» на просторі Східної Європи не збалансовані [7, с. 39]. У той час, коли Росія, як і раніше, має претензії до статусу наддержави через свою військову міць і контроль величезних обсягів стратегічних енергетичних ресурсів (які вона активно використовує для реалізації своїх зовнішньополітичних завдань), ЄС демонструє байдужість до використання силових засобів для здійснення свого впливу. Москва має великий досвід у частині використання «жорсткої сили» як у військовій, так і в економічній сферах. Європейський Союз із часу свого створення був натхненний ідеєю, що мирні відносини між державами повинні базуватись не на балансі сил, а на економічній взаємозалежності, верховенстві права і наднаціональному управлінні [7, с. 39]. Як зазначає Р. Каган, європейську стратегічну культуру творять наголос на перемовинах, дипломатії, торгових зв'язках, пріоритет міжнародного права над використанням військової сили, прямика над батоном [11, с. 49]. Колишній міністр закордонних справ Німеччини Й. Фішер так сформулював цю думку: «Суттю європейської політики після 1945 р. була і надалі є відмова від силових принципів і панівних амбіцій окремих держав, що виникли як наслідок Вестфальського миру 1648 р.» [Цит. за: 11, с. 49].

Р. Каган зазначає, що саме відмова від військової сили як знаряддя міжнародних відносин спричинилася до такого «дива», як європейська інтеграція. Дипломатія, переговори, економічні зв'язки, політичний діалог, заохочення на протипагу покаранню, компроміс на протипагу конфронтації, повільний, однак, щоденний поступ, приборкання амбіцій – ось шляхи досягнення франко-німецької згоди, які уможливили європейську інтеграцію [11, с. 52–53]. «Геній батьків-засновників», – пояснює колишній президент Європейської Комісії Р. Проді, –

«полягає у перетворенні надмірних політичних амбіцій <...> у низку конкретних детальних рішень. Такий непрямий підхід уможливив подальші дії. Зближення відбувалось поступово. Від конфронтації ми перейшли до готовності до співпраці в економічній сфері, а потім і до інтеграції» [12, с. 44].

Цей підхід спрацював у Західній Європі, а згодом сприяв приєднанню до Європейського Союзу і держав ЦСЄ. Сьогодні ж чимало європейців вважає, що його застосування доцільне й у відносинах із сусідами ЄС з метою їх поступової європеїзації, до того ж меншим коштом, ніж застосування жорстких засобів впливу. Із зазначеного зрозуміло, чому «батіг» відіграє набагато меншу роль у політиці ЄС щодо його сусідів, ніж «пряник». У випадку ж з Росією акценти розставлені дещо по-іншому.

Очевидно, що перелік і потенційна сила інструментів впливу Росії є більш потужними. Широкий спектр «жорстких» засобів впливу, використовуваних Росією, демонструє її рішучість у досягненні своїх зовнішньополітичних цілей, але одночасно показує слабкість цієї країни. Так, війна в Грузії у 2008 р., агресія та військова інтервенція Росії в Україні 2014 р. стали свідченням того, що інші форми впливу – економічний, політичний, ідеологічний – не спрацювали. Більше того, російські ембарго, блокади, енергетичний шантаж та військові втручання можуть забезпечувати реалізацію інтересів РФ у короткостроковій перспективі, в той час як у довгостроковій перспективі їх дієвість зменшуватиметься. Але навіть за тих умов, що російська «жорстка сила» має свої межі, сьогодні вона надає реального впливу Кремлю у регіоні Східної Європи, якого Європейському Союзу катастрофічно бракує. Небажання ЄС використовувати «жорстку силу» в регіоні означає, що ігнорування заборон чи погроз Європи, як правило, нічого не коштує для урядів. Із огляду на це вони не поспішають змінювати свою поведінку (політику) [7, с. 45].

Існування цих проблем підриває потенціал європеїзаційного впливу ЄС в країнах Східного партнерства. Енергетичні війни, економічні блокади, недемарковані кордони і присутність російських військових баз створюють проблеми для європейської безпеки і підривають можливості ЄС у забезпеченні стабільності та сприяння реформам у регіоні. Тому Європейський Союз має безпосередній інтерес до мінімізації впливу Росії в країнах Східного партнерства. Погоджуючись із Е. Вільсоном та Н. Попеску, вважаємо, що кращим способом цього буде допомогти їм «нарошувати» свою незалежність і чинити опір спробам Росії зазіхнути на їх суверенітет [7, с. 51].

У будь-якому разі Східна Європа має бути місцем, де будуть поєднані інструменти політики безпеки та модернізації. Досі ЄС обходив теми безпеки і заморожених конфліктів у східному сусідстві. Програма Східного партнерства була сконструйована таким чином, щоб оминати ці рифи, бо в ЄС були переконані, що ці проблеми не можна розв'язати дипломатичними методами, натомість вони ослабнуть за умови позитивних соціальних та економічних змін. Але ми бачимо, що це не так. Використовуючи проблему Нагірного Карабаху, Росія змусила Вірменію відмовитись від підписання угоди про асоціацію з ЄС. Більше того, Росія анексувала Крим, що засигналізувало про наміри Москви розширити свою сферу впливу у Східній Європі. Подальші дії РФ щодо дестабілізації ситуації на українському Сході та Півдні, агресія та військова інтервенція Кремля проти України поставили на порядок денний питання збереження політичного устрою української держави й територіальної цілісності країни загалом. До того ж дії Росії становлять серйозний виклик основним принципам сучасного світового порядку, таким як суверенітет і невтручання.

Нинішня конфронтація між Росією і Заходом через Україну має не тільки геополітичне значення, вона доленосна і для європейської безпеки. Якщо ЄС не використає сьогодні своєї економічної ваги для забезпечення суверенітету і європеїзації України, його можуть очікувати перманентна політична нестабільність та збройні конфлікти на східних кордонах у майбутньому. На нашу думку, попри небажання ЄС говорити геополітичною мовою з Москвою, зіткнення з Росією неминуче, якщо він справді бажає сприяти демократизації, економічній модернізації і поступовій інтеграції країн Східної Європи до нього, бо це

прямо суперечить російським інтересам у регіоні, який вона вважає своєю «канонічною територією». Очевидно також, що необхідно поглибити діалог у галузі політики безпеки з країнами Східного партнерства, як у багатосторонньому, так і двосторонньому форматі з огляду на реалістичні сценарії розвитку подій у Східній Європі.

Таким чином, співвідношення впливу Європейського Союзу і Росії у Східній Європі дозволяє констатувати високий ступінь вразливості наявного балансу. Хоча ЄС має у своєму розпорядженні більш широкий арсенал важелів впливу, йому бракує цілісної стратегії застосування власних інструментів, що особливо стосується політичного виміру. Європейський Союз виступає найпотужнішою «моделлю тяжіння» для держав Східної Європи, проте йому явно бракує сили для сприяння їх трансформації за своїм сценарієм. Росія ж поки що володіє необхідними важелями, щоб обмежувати вплив ЄС на трансформаційні процеси в державах регіону. Якщо Європейський Союз і надалі применшуватиме важливість регіону Східної Європи у своїх зовнішньополітичних комбінаціях, важелі впливу Росії в регіоні збережуться на подальшу перспективу, що дозволить їй нівелювати європеїзаційний вплив ЄС на цьому просторі.

1. *Шерр Дж.* Україна – Росія – Європа: отруєний трикутник / Дж. Шерр // Дзеркало тижня. – 2013. – № 47. – 13–20 грудня.
2. *Линкавичюс Л.* Политика соседства Европейского Союза по отношению к Украине / Л. Линкавичюс // Обзор литовской внешней политики. – 2008. – № 20. – С. 64–91.
3. *Solonenko I.* A Ukrainian Perspective on the EU-Russia Relationship / I. Solonenko // Searching for New Momentum in EU-Russia Relations / [ed. A. Duleba]. – Bratislava : Slovak Foreign Policy Association, 2009. – P. 177–210.
4. *Русский архипелаг* [Электронный ресурс] / Официальный сайт. – Режим доступа : <http://www.archipelag.ru>.
5. *Solonenko I.* The EU's «Transformative Power» towards the Eastern Neighbourhood: the Case of Ukraine [Electronic resource] / I. Solonenko. – August 2010. – 30 p. – Access mode : http://www.jep-berlin.de/fileadmin/website/09_Publicationen/SPES_Policy_Papers.pdf.
6. *Шаповалова О.* Європейські трансформації – українські дилеми / О. Шаповалова // Зовнішні справи. – 2011. – № 3. – С. 36–40.
7. *Popescu N.* The Limits of Enlargement-lite: European and Russian Power in the Troubled Neighbourhood: Policy Report / N. Popescu, A. Wilson. – London : European Council on Foreign Relations. – June 2009. – 69 p.
8. *Nye J.* Soft Power: The Means to Success in World Politics / J. Nye. – New York : Public Affairs, 2004. – 328 p.
9. *Lynch D.* Communicating Europe to the World: What Public Diplomacy for the EU?: EPC Working Paper / D. Lynch. – November 2005. – № 21. – 48 p.
10. *Сидорук Т. В.* «М'яка сила» Росії як протизвага європеїзаційному впливові ЄС в Україні / Т. В. Сидорук // Гілея: науковий вісник : зб. наук. праць. – К., 2011. – Спецвип. – С. 506–511.
11. *Каган Р.* Про рай і владу. Америка і Європа у новому світовому порядку / Р. Каган ; [пер. з англ. Я. Чайковського, Г. Безух]. – Львів : Незалежний культурологічний журнал «І», 2004. – 134 с.
12. *Проді Р.* Задум об'єднаної Європи / Р. Проді. – К. : К.І.С., 2002. – 140 с.